

رهیافت مشارکتی در پژوهش و توسعه کشاورزی

طاہر عزیز خالخیلی* - دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی
دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز
غلامحسین زمانی** - استاد بخش ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی
دانشگاه شیراز

چکیده

بعد از آنکه الگوی انتقال فناوری، رهیافتهای آموزش و دیدار، و نظام پژوهش و ترویج مزرعه‌ای، در تحقق اهداف توسعه کشاورزی موفقیت مطلوبی نیافتند، ضرورت و تکامل تدریجی پژوهش مشارکتی مطرح شد. تحقیق مشارکتی براساس مشارکت محققان، مروجان و کشاورزان در کلیه مراحل برنامه‌ریزی، اجرا، و ارزشیابی تحقیق و براساس نیازهایی که کشاورزان خود تشخیص می‌دهند، پی‌ریزی می‌شود. پژوهش مشارکتی بر رهیافت نظام‌مند و بکپارچه کردن تحقیق و تولید دانش به همراه یادگیری و عمل تأکید می‌کند. در این پژوهش که به روش اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شد، برخی از جنبه‌های پژوهش مشارکتی مانند مفاهیم، فرضهای اساسی رهیافت مشارکتی، اهداف، ضرورت، انواع تحقیق مشارکتی، ویژگیهای تحقیق مشارکتی، مزایای تحقیق مشارکتی، نقش جوانان در تحقیقات مشارکتی، مشارکت در مدیریت منابع طبیعی، نقدهای ایراد شده بر تحقیق مشارکتی و پاسخ به این انتقادات، بررسی شد و در پایان نیز پس از تحلیل، نتیجه‌گیری و پیشنهادهایی ارائه گردید.

واژه‌های کلیدی: توسعه کشاورزی، رهیافت مشارکتی، پژوهش مشارکتی، مشارکت کشاورزان، نوآوری.

* Email : azizi.Taher @ gmail.com

** Email : ghh_zamani @ yahoo.com

مقدمه

الگوی غالب توسعه در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ الگوی «انتقال فناوری» بود که به دلیل نارساییهای آن و عدم پذیرش فناوریهای توسعه یافته در ایستگاههای تحقیقاتی توسط کشاورزان، و نیز برای ارائه خدمت ترویجی بهتر، اجرای گسترده نظام «آموزش و دیدار» جایگزین آن شد. ولی این نظام نیز موفق نبود و نتوانست به هدف خود که تسریع در پذیرش فناوریهای جدید از طریق تعامل بیشتر بین مروجان و کشاورزان تماسی بود، برسد. در دهه ۱۹۸۰ هنوز مشکل عدم پذیرش را به مشکلاتی که در سطح مزرعه اتفاق می افتاد، نسبت می دادند. بنابراین نظام پژوهش و ترویج مزرعه‌ای به عنوان پاسخی ارائه شد که تأکید آن بر تحقیق در سطح مزرعه و کاهش نواقص و محدودیتهای پذیرش فناوری جدید بود. سرانجام در دهه ۱۹۹۰ بعضی از پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که مشکل از سوی کشاورزان نیست، بلکه به خاطر فناوری نامناسبی است که به پذیرش آن تشویق می شوند، که نتیجه آن ضرورت و تکامل تدریجی پژوهش مشارکتی بود (Selener, 2005). برای سالهای متمادی در علوم کشاورزی این فرض وجود داشت که دانشمندان تحقیق می کنند، مروجان متناسب سازی می نمایند و کشاورزان به کار می برند. ولی امروزه به نظر می رسد هم نظام دانش و هم نقش این افراد، تغییر کرده و مرزها از بین رفته و نقش آنها به هم نزدیک تر شده است (Carr and Wilkinson, 2005). هم اکنون واژه مشارکت کشاورزان به طور فزاینده‌ای در قلمرو تحقیقات و توسعه کشاورزی استفاده می شود. تأکید بر مشارکت کشاورزان به خاطر فهم این مطلب بود که رهیافتهای اخیر تحقیقات درون مزرعه‌ای اهمیت نقش کشاورزان را تشخیص می دادند ولی توان به کارگیری مؤثر مهارتها و تجارب کشاورزان در فرآیند تحقیق را نداشتند (Chandran, 1997).

مفاهیم و تعاریف

«بانک جهانی» به نقل از «لیوئیس» مشارکت را چنین تعریف می کند: «مشارکت فرآیندی است که افراد ذی نفع روی آن مؤثرند و امر کنترل بر فعالیتهای توسعه، تصمیم‌گیریه‌ها و منابع تأثیرگذار را بین افراد ذی ربط تقسیم می کنند» (Leeuwis, 2003). مشارکت فرآیندی است که ذی نفعان در تنظیم سیاستها، انتخاب نوع سرمایه‌گذاری و تصمیمات مدیریتی نقش

1. Transfer Of Technology / TOT
2. Training & Visit / T & V
3. Farming Systems Research and Extension / FSRE
4. participatory research

داشته و در نتیجه احساس مالکیت دارند (Yercan, 2003). «مک‌کین» و همکاران به نقل از «بارکی» و «هارت ویک» معتقدند واژه مشارکت کاربران به معنی طرح‌های گوناگونی است که با رفتار یا اعمال کاربران نهایی یا نمایندگان آنها در طول فرآیند توسعه نظام، مرتبط است (McKeen et al., 1994). توسعه روستایی مشارکتی با رویکرد کاهش فقر که در گذشته استفاده می‌شد، متفاوت است. روش‌های قدیمی کاهش فقر عمدتاً به حمایت‌های دولتی وابسته بود و کشاورزان فقیر، دریافت‌کننده منفعل کمک‌ها بودند، ولی در توسعه روستایی مشارکتی، مشارکت فعال کشاورزان برای حل موضوع فقر برای یک بار و برای همیشه و همچنین برای حفظ توسعه روستایی پایدار ضروری است (Nei, 1997). افراد زیادی نسبت به تحقیق مشارکتی اظهار نظر کرده‌اند که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- سانگ: تحقیق مشارکتی، فعالیت‌های تحقیقاتی که بین محقق و موضوع مورد تحقیق فاصله می‌اندازد را به چالش کشیده و شکل‌گیری مشارکت بین محققان و مردم تحت مطالعه را تشویق می‌کند (Sohng, 2005).

۲- گاونتا: در این رهیافت، تحقیق فقط فرآیند تولید دانش نیست بلکه به طور هم‌زمان آموزش و گسترش آگاهی‌های مردم و ایجاد تحرک در آنها نیز می‌باشد (Gaventa, 1998).

۳- نوبرت: این تحقیقات باید به صورت تعاملی، پویا و خودهدایتی سازماندهی شود و از تجربیات و دانش بومی مردم استقبال کند (Neubert, 2000).

۴- استیپلس: تحقیق مشارکتی را با روش عمل پژوهی یکسان می‌داند و معتقد است فرآیند تحقیق مانند فعالیتی حلزونی است که تحقیق و عمل را به هم مرتبط می‌کند (Steeple, 2004).

۵- سلینر: معتقد است که در تحقیق مشارکتی، فناوری کشاورزی باید براساس نیازهای کشاورزان که توسط خود آنها تشخیص داده می‌شود، توسعه یابد. کشاورزان آزمایش‌ها را هدایت و مزیت‌های هر فناوری را براساس ملاک‌های خودشان ارزیابی می‌کنند (Selener, 2005). به طور کلی می‌توان گفت تحقیق مشارکتی براساس مشارکت محققان، مروجان و کشاورزان در کلیه مراحل برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی تحقیق و

5. Barki and Hartwick
6. user participation
7. behaviors
8. activities
9. Participatory Rural Development
10. action research

براساس نیازهای کشاورزان که توسط خود آنها تشخیص داده می‌شود، انجام می‌گیرد. تأکید پژوهش مشارکتی بر رهیافت نظام‌مند و یکپارچه کردن تحقیق و تولید دانش به همراه یادگیری و عمل است.

فرضهای اساسی رهیافت مشارکتی

■ یکی از فرضهای اساسی رهیافت مشارکتی این است که کشاورزان در استفاده از منابع در دسترس برای دستیابی به نیازهای تولیدی خود منطقی عمل می‌کنند، آنها با مدیریت بخشی از فرآیندهای بیولوژیک پیچیده، این منابع را به تولیدات مفید برای مصرف خود یا برای فروش تبدیل می‌کنند.

■ تصمیمات در مورد تولید محصول و پرورش حیوانات، و روشها و زمان کاشت، داشت و برداشت تنها تحت تأثیر محدودیتهای بیولوژیک و فیزیکی نیست بلکه عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نیز سازه‌های اساسی هستند که محیطی گسترده برای فعالیت کشاورزان ایجاد می‌کنند.

■ در هر پروژه پژوهشی با تعهد مشارکت کشاورزان، محققان فرض می‌کنند که کشاورزان دارای دانش بومی درباره نظامهای زراعی و محیط خویش هستند و توانایی انجام آزمایش را دارند که باید مورد استفاده قرار گیرد.

■ یک عقیده اساسی این رهیافت این است که فناوری کشاورزی باید براساس نیازهای کشاورزان که توسط خود آنها تشخیص داده می‌شود، توسعه پیدا کند. کشاورزان باید آزمایشها را هدایت کرده و فرصتهای هر فناوری را براساس ملاکهای خویش ارزیابی نمایند (Selener, 2005).

اهداف تحقیق مشارکتی

«اشبای و لیلجا» دلایل علاقه دانشمندان کشاورزی به رهیافت تحقیق مشارکتی را به صورت زیر بیان می‌کنند (Ashby and Lilja, 2004):

۱) فشارهای سیاسی افراد ذی‌نفعی که سرمایه تحقیق را فراهم می‌کنند؛ برای پاسخ مناسب‌تر به نیازهای گروههای ارباب رجوع و کشاورزان خاص؛

۲) کسب فناوری مناسب‌تر و پذیرش سریع‌تر آن؛ با اطمینان از اینکه تحقیق براساس دانش بومی کشاورزان، محدودیتهای محیطی، تواناییها و ترجیحات آنهاست.

«پرابست» معتقد است اداره‌کنندگان تحقیق، نتایج مختلفی را از مشارکت افراد بومی انتظار دارند که عبارت‌اند از (Probst et al., 2000):

■ **قانونی کردن و مشروعیت بخشیدن**^{۱۱}: مشارکت به خدمت گرفته می شود تا رضایت مردم بومی جلب شود و کاری انجام گیرد که از دید آنها مهم است. یا ممکن است از مشارکت به این خاطر استفاده شود تا امری متداول، لوکس، مد روز و مورد انتظار افراد خیر انجام شود.

■ **اثر بخشی و کارایی**^{۱۳}: مشارکت استفاده می شود تا از دانش بومی منطقه بهره گرفته شود و نیازهای کشاورزان بهتر درک و کارایی و اثر بخشی تحقیقات رسمی بیشتر گردد.

■ **افزایش توانایی / یادگیری**^{۱۴}: مشارکت ابزاری است برای به دست آوردن تجارب عملی که با همکاری و درگیر بودن در تجزیه و تحلیل و برنامه ریزی و تصمیم گیری حاصل می شود و باعث رشد شخصی و حرفه ای در بین افراد محلی و محققان، تغییر نگرش، بهبود مهارت های ارتباطی، مدیریت و توانایی سازماندهی می گردد.

■ **اختیار دادن / انتقال**^{۱۵}: مشارکت ابزاری است که توانایی افراد بومی را برای هدایت فرایندهای توسعه افزایش می دهد و باعث ارتقای توانایی بیان آراء، بحث و مذاکره نسبت به علائق، رهبری، اعمال جمعی، توجهات انتقادی، و عزت نفس در میان گروه های اجتماعی (حاشیه ای) می شود.

ضرورت تحقیق مشارکتی

کشاورزان به خاطر ضرورت شرایط متغیر و همچنین ارضای حس کنجکاوی خویش، نوآوری کرده و براساس ایده های منشا گرفته از ابتکارات شخصی یا از سایر کشاورزان، محققان، مروجان و دیگر منابع اطلاعاتی مانند رسانه های گروهی، آزمایشات جدید را اجرا می کنند. هر چند نوآوری کشاورزان، نقطه ورودی ترویج و تحقیق مشارکتی است ولی معمولاً تحقیق و ترویج کشاورزی به اهمیت نوآوریهای بومی برای توسعه کشاورزی توجه کمی نشان می دهد (Reij and Bayer, 2005). از نظر «هورن» و «استور» کشاورزان طبیعتاً آزمایشگر هستند. آنها فناوریها و ایده های جدید را برای بهبود فعالیت های زراعی خود، امتحان می کنند. قبل از ایجاد خدمات ترویج و تحقیق دولتی کشاورزان بر پایه دانش و تجربیات خویش و ایده هایی که از دیگر کشاورزان منطقه می گرفتند، آزمایشاتی را انجام

11. legitimization

12. fashionable

13. effectiveness & efficiency

14. capacity building learning

15. empowerment transformation

می دادند. تنها در چند دهه گذشته، دولت‌ها کارگزاربیهای ترویج و تحقیق را ایجاد کردند تا در بهبود تولیدات کشاورزی به کشاورزان کمک کنند (Horne and Stur, 2005). سؤال این است: دلایل عدم کارآمدی رهیاقت‌های قبلی توسعه کشاورزی چیست؟

● وجود اختلاف زیاد میان منابع، فرصتها و محدودیتهای خانوارهای زراعی باعث می‌شود تا یک فناوری واحد برای تمام کشاورزان مناسب نباشد.

● کشاورزان به ندرت، فناوری را به صورت کامل می‌پذیرند، آنها بیشتر به دنبال اجزاء یا قطعاتی هستند که بتوانند به روشهای مختلف با هم مرتبط سازند تا مناسب نیازهای خاص آنان باشد، در واقع بیشتر فناوری را وفق می‌دهند تا اینکه بدون تغییر بپذیرند.

انواع تحقیق مشارکتی

«نوبرت» به نقل از «اشبای»^{۱۶}، پنج نوع مشارکت را در تحقیقات کشاورزی معرفی می‌کند (Neubert, 2000):

- ۱) مشارکت لفظی یا غیرواقعی: از زمین و نیروی کار کشاورزان استفاده می‌شود.
 - ۲) مشارکت مشاوره‌ای: عقاید کشاورزان جستجو می‌شود.
 - ۳) مشارکت فعالیت‌مدار: کشاورزان در اجرای تحقیقات شرکت می‌کنند.
 - ۴) مشارکت تصمیم‌گیری: کشاورزان در تصمیم‌گیری شرکت می‌کنند.
 - ۵) مشارکت علمی: محققان انجام تحقیق به وسیله خود کشاورزان را تقویت می‌کنند.
- از نظر «سلینر» تحقیقات درون مزرعه بر حسب سطح کنترل و مدیریتی که به وسیله کشاورزان و محققان اعمال می‌شود، قابل تقسیم‌بندی است. این تقسیم‌بندی شامل ۴ طبقه است (Selener, 2005):

- ۱) محقق آزمایش درون مزرعه‌ای را مدیریت می‌کند؛
- ۲) محقق به صورت مشورتی آزمایش درون مزرعه‌ای را مدیریت می‌کند؛
- ۳) محقق و کشاورز با همکاری هم تحقیق مشارکتی را انجام می‌دهند؛
- ۴) کشاورز تحقیق مشارکتی را مدیریت می‌کند.

«سلینر» دو نوع اول را، نمونه‌هایی از پژوهش مشارکتی نمی‌داند، بلکه آنها را شکل ساده‌ای از تحقیقات مرسوم درون مزرعه‌ای مطرح می‌کند. دو نوع بعدی، شکلهایی از

16. Ashby
17. nominal participation
18. consultative participation
19. action-oriented participation
20. decision-making participation
21. collegial participation

پژوهش مشارکتی هستند و ویژگیهای آن را دارند. بین این دو قطب حالت‌های مختلفی وجود دارد که طی آن کشاورز و محقق در کنترل مدیریت فرآیند تحقیق مشارکت می‌کنند.

ویژگیهای تحقیق مشارکتی

به گفته «سانگ»، ویژگی کلیدی که تحقیق مشارکتی را از دیگر تحقیقات اجتماعی متمایز و برجسته می‌سازد، گفتگو^{۲۲} است. به خاطر گفتگو، افراد دور هم جمع شده و در تمام جنبه‌های تحقیق، آموزش و اعمال جمعی مشارکت می‌کنند. به خاطر صحبت کردن با دیگران و انجام کارها با همدیگر، افراد با هم ارتباط برقرار می‌کنند و باعث تسهیم معانی و مفاهیم می‌شوند. گفتگو افراد را تشویق می‌کند تا دیدگاهها و تجارب خویش را بیان کرده و کمک می‌کند تا به چراهای زندگی خود توجه کرده و ضمن توجه به آنها به طور انتقادی منابع و مفاهیم دانش خود را امتحان کنند (Sohng, 2005). «تیلاکاراتنا» ویژگیهای پژوهش مشارکتی را به صورت زیر بیان می‌کند (Tilakaratna, 1990):

- مردم انجام دهنده تحقیق هستند و دوگانگی بین فاعل و مفعول شکسته می‌شود.
- مردم خودشان داده‌ها را جمع‌آوری می‌کنند و سپس فرایند تجزیه و تحلیل اطلاعات را با استفاده از روشهای آسان که برای آنها قابل درک باشد انجام می‌دهند.
- دانش تولید شده برای ارتقای فعالیتها و برای تغییر یا بهبود فعالیتهای بومی موجود به کار می‌رود.
- دانش متعلق به مردم است و آنها اولین بهره‌مندان از دانش تولید شده هستند.
- تحقیق و عمل جدانشدنی هستند و به صورت یک واحد ارائه می‌شوند.
- تحقیق براساس جنبه‌های مورد نیاز در عمل، انجام می‌شود و دانش خلق شده، عمل را حمایت می‌کند.
- سازوکاری ساختاری برای اطمینان از صحت و واقعیت اطلاعات تولید شده وجود دارد، زیرا افراد از اطلاعات به دست آمده برای بهبود زندگی‌شان استفاده می‌کنند.

مزایای تحقیق مشارکتی

با تأکیدی که اکنون برای پایداری اقتصادی و محیطی کشاورزی وجود دارد، نیاز

به رهیافتی جامع تر در نظام تحقیقات کشاورزی به وجود آمده است. تحقیق مشارکتی می تواند کمک کند تا روشهای علمی و نیازهای تولیدی کشاورزان با یکدیگر متناسب تر شود و روشهای زراعی کاربردی و مؤثر، توسعه یابد و آزمایشها با دقت بیشتری انجام گیرد (Wuest et al., 1999). «نوبرت» معتقد است که مزیت نسبی تحقیق مشارکتی این است که توسعه نوآوریها (فنی)، سازگار کردن، و توسعه راه حلها برای مشکلات پیچیده تحت شرایط واقعی و متنوع زندگی کشاورزان انجام می شود. تحقیق مشارکتی در پاسخگویی به موارد زیر از اهمیت ویژه ای برخوردار است: (Neubert, 2000)

- ۱) مواردی که رهیافت انقلاب سبز در آنها شکست خورده است.
 - ۲) مواردی که اجرای نوآوریها نیازمند فرآیندهای تغییر اجتماعی است مثل مدیریت منابع طبیعی.
- «سلینر» مزایای مشارکت کشاورزان در فرآیند توسعه فناوری را به صورت زیر بیان می کند (Selener, 2005):
- درک بهتر دانشمندان از نیازهای کشاورزان کوچک که باعث تشخیص بهتر مشکلات می شود.
 - بازخورد بهتر نیازها و اهداف کشاورزان که تحقیقات کاربردی را در ایستگاههای تحقیقاتی راهنمایی می کند.
 - تسریع در انتقال و پذیرش فناوری بهبود یافته به وسیله کشاورزان کوچک.
 - کارآیی و استفاده اثربخش از منابع کمیاب در تحقیقات درون مزرعه ای به خاطر ارتباط بهتر بین کشاورزان، محققان و مروجان.
 - توسعه مدل‌های سازمانی، مهارت‌های حرفه‌ای و ارزشهایی که برای طراحی فناوری مشکل محور و تقاضامدار مناسب است.
- «بانک جهانی» در مورد مزایای رهیافت مشارکتی اظهار می دارد که این رهیافت می تواند کمک کند تا مطمئن شویم خدمات ترویجی، مناسب و با توجه به شرایط محلی ارائه می شود و نیازهای واقعی استفاده‌کنندگان را برطرف می کند. هنگامی که برنامه‌ها از دید دانش سنتی کشاورزان همانند تحقیقات نوین سودمند باشد، مخاطره اشتباهات جدی خیلی کاهش می یابد (World Bank, 2003).

جوانان و تحقیقات مشارکتی

هر چند تحقیقات مشارکتی به وسیله دامنه گسترده‌ای از علوم به کار گرفته می شود،

ولی دخالت دادن جوانان در فعالیتهای تحقیقی و ارزیابیها نسبتاً جدید است. تأثیر جنبه‌های مثبت توسعه جوانان^{۳۳} روی محققان و مسئولان، باعث شد تا از جوانان در طراحی و اجرای تحقیقات مربوط به موضوعات تأثیرگذار روی زندگی آنان استفاده شود. دخالت دادن جوانان در تحقیقات و ارزیابیها نه تنها موجب دانش مفید برای افراد و جوامع است بلکه منشأ فرصتها برای توسعه و بهبود مشارکت جوانان است که می‌تواند برای سازمانها، جوامع و فرآیند تحقیق سودمند باشد (Power and Tiffany, 2006). دخالت دادن جوانان در تحقیقات مشارکتی، ظرفیت زیادی برای تسهیل توسعه جوانان، توسعه جامعه و فعال شدن آن فراهم می‌کند (Krasny and Doyle, 2002). اجرای موفق پروژه‌های نیازسنجی جامعه نشان می‌دهد که جوانان می‌توانند نقش مهمی در توسعه جامعه خویش ایفا نمایند و در عین حال با کسب تجارب گرانقدر، درک بهتری از جامعه خویش داشته باشند. همچنین باعث افزایش اعتماد به نفس جوانان برای حل مشکلات بومی می‌شود (Israel, 1995).

مشارکت در مدیریت منابع طبیعی

رهیافت مشارکتی در توسعه و مدیریت منابع طبیعی ابزاری مؤثر برای دستیابی به مدیریت پایدار منابع خصوصاً در کشورهای در حال توسعه است (Parabhu, 2006). فعالیتهای حفاظت محیطی که به فعالیت کشاورزان وابسته است، در شرایطی که کل جامعه درگیر باشد، بهتر عمل می‌کند. هر چند جنبه‌های فنی حفاظت محیط زیست مهم است ولی درک رو به رشدی وجود دارد که حفاظت محیط به صورت طولانی مدت باید در سطح محلی اتفاق بیفتد و ترکیب دانش بومی با دانش علمی برای بهبود تصمیمات مدیریت منابع طبیعی در سطح محلی یا در سطوح بالاتر بسیار حائز اهمیت است.

پنج شاخص موفقیت جامعه در فرآیندهای مشارکتی مربوط به منابع طبیعی را می‌توان به شرح زیر نام برد:

- افزایش استفاده از مهارتها، دانش و توانایی مردم بومی
- تقویت روابط و ارتباطات
- بهبود قدرت سازش، مسئولیت و ابتکارات جامعه
- برقراری اکوسیستمهای سالم و پایدار با فواید متعدد برای جامعه

● توسعه اقتصادی سالم با تنوع مناسب

- «ورنوی»^{۲۴} پنج اصل عمده هر تحقیق مشارکتی خوب را در حوضه مدیریت منابع طبیعی به شرح زیر ارائه می‌کند. (Mendoza and Parabhu, 2006)
- ۱) تحقیق مشارکتی مباحث مشترک منسجم و واضحی (یا تعدادی اولویت) را به افراد ذی نفع نشان دهد که به ایجاد مشارکت کمک کند؛
 - ۲) تحقیق مشارکتی پیچیدگیها، تحریکات و تغییر در نظامهای منابع طبیعی و انسانی را مشخص کند و ارتباط آنها را نشان دهد و درک بومی از آنها را مورد توجه قرار دهد؛
 - ۳) تحقیق مشارکتی اصول متعدد (شامل منابع اطلاعاتی و روشهای متعدد) را به کاربرد و دانشهای گوناگون مرتبط سازد؛
 - ۴) تحقیق مشارکتی به برنامه ریزی موزون برای آینده و تغییر جامعه کمک کند؛
 - ۵) فرآیند تحقیق براساس یادگیری مکرر، حلقه های باز خورد و تسهیم دوجانبه اطلاعات باشد.

نقدها به رهیافت مشارکتی

نقدی که بر روش شناسی تحقیق مشارکتی طرح می‌شود، کند و گران بودن این نوع تحقیقات است. حتی در تحقیقات مشارکتی موفق، نتایج به دست آمده، علی‌رغم هزینه‌هایی که برای یک تیم تحقیقاتی بزرگ چندرشته‌ای با چندین سال کار صرف می‌شود، تنها راه‌حلهایی مفید برای یک منطقه خاص ارائه می‌کند. این نوع تحقیقات چطور می‌توانند مشکلات کشاورزان فقیر و نواحی حاشیه‌ای را در مقیاسی وسیع‌تر بررسی کنند؟ نقطه تمرکز این انتقادات این است که نمی‌توان یافته‌های تحقیق را در مقیاس وسیع تعمیم داد و حتی پروژه‌های موفق اقتصادی، کارآیی کافی را ندارند. نکته قابل توجه آنکه رهیافتهای کمی که به مسائل جزئی می‌پردازند در بررسی مشکلاتی موفق‌اند که تعداد عوامل تأثیرگذار محدود و در عین حال موارد مشابه قابل قیاس زیاد باشد، ولی باید اذعان کرد که تحقیقات در زمینه‌های پیچیده اجتماعی با عوامل تأثیرگذار بسیاری روبه‌روست و همچنین موارد کمی وجود دارند که به طور مستقیم قابل مقایسه باشند. تحقیقات مشارکتی به دنبال مفاهیم معرفت‌شناختی^{۲۶} متفاوتی‌اند. هدف این تحقیقات در ابتدا تشخیص ساختارها و کنشگران مرتبط و آرای خاص آنها و توصیف و بازسازی تحرکات و

24. Vernoooy

25. scaling up

26. epistemological

فرآیندهای بومی است. انتقال تجارب مطالعات موردی در تحقیقات مشارکتی نمی تواند قوانین مکانیکی و ثابتی را وضع کند بلکه همیشه امری متهورانه با چالشها، مخاطرات و امکان پذیریهای خاص خود است. برای اینکه انتقال تجارب کار آتر باشد نیازمند ابزارهایی برای تجزیه و تحلیل و ارزیابی نسبتاً اصولی از مطالعات موردی هستیم (Neubert, 2000). محدودیتها و فرصتهای تحقیق مشارکتی از نظر «نیلند» در جدول ۱ عرضه شده است.

جدول ۱- محدودیتها و فرصتهای تحقیق مشارکتی

<ul style="list-style-type: none"> • روستاییان دانش عمیقی در مورد نظام تولیدی و شرایط فعالیت خود دارند، که می تواند اساسی برای تشخیص محدودیتهای توسعه و اولویتهای تحقیقی باشد. • درگیر بودن بومیان در فرآیند تحقیق باعث افزایش ارتباط تحقیق با مشکلات بومی، قابلیت کارکرد بیشتر و ارائه یافته های تحقیق برای حل مشکلات توسعه می شود. • با درگیر کردن بومیان، ماهیت تحقیق عوض می شود و دیگر قابلیت تعمیم سریع و گسترده مدنظر نیست بلکه بر ارتباط و تسهیل اطلاعات بین محققان و افراد ذی نفع و تسهیل تحقیق و فرایند توسعه تأکید می شود. 	<ul style="list-style-type: none"> • طراحی و اجرای پروژه های تحقیق مشارکتی مشکل و گیج کننده و نیازمند روشهای کاری جدید است که اغلب با فعالیتهای تحقیقی که به وسیله نهادهای تحقیقاتی مرسوم و سازمانهای تأمین کننده بودجه دنبال می شود، متفاوت است. • اغلب محققان و متخصصان معتقدند که به خاطر درگیر کردن جوامع روستایی در فرآیند تحقیق، از دقت علمی فرآیند تحقیق باید کاست، که بسته به موضوع تحقیق، کاهش می تواند کم یا زیاد شود. • در تمام شرایط، امکان مشارکت مؤثر روستاییان در فرآیند تحقیق وجود ندارد، برای نمونه جوامع پرتحرک یا بسیار ناهمگن. • در برخی مواقع نهادهای دولتی ممکن است مشارکت را در جایی که می تواند مفید باشد، محدود کنند؛ برای مثال روستاییان ممکن است در تصمیمات مرتبط با بهره برداری و مدیریت منابع طبیعی حق رأی محدودی داشته باشند.
---	---

(منبع: Neiland et al., 2005)

نتیجه‌گیری

اگر کشاورزان، در کلیه مراحل توسعه فناوری جدید، نیازسنجی، و اولویت‌بندی موضوعات تحقیقاتی مشارکت داشته باشند می‌توان به پذیرش فناوری توسعه یافته توسط آنان امیدوار بود البته باید با استفاده از آراء و پیشنهادهای آنان درباره موضوع تحقیق، فرآیند و نتایج تحقیق، کشاورزان را به عنصری مفید در فرآیند تحقیق تبدیل کرد. کشاورزان طبیعتاً آزمایشگر هستند و از گذشته دور، قبل از آنکه خدمات ترویج و تحقیق دولتی شکل بگیرد ایده‌ها و فناوریهای جدید را برای بهبود فعالیتهای زراعی خود امتحان می‌کردند. استفاده از ایده‌ها، آراء و دانش بومی مردم منطقه می‌تواند کارآیی و اثربخشی تحقیق را بالا برده و نتایج کاربردی‌تر برای حل مشکلات توسعه ارائه کند. از دلایل شکست رهیاfterهای مختلف توسعه کشاورزی، عدم درک درست از نیازها و شرایط کشاورزان است. در واقع در عدم پذیرش هر فناوری یا ایده جدید عوامل مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و بیولوژیک تأثیرگذارند. از جمله مواردی که استفاده از رهیاfter و تحقیق مشارکتی می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد، مدیریت منابع طبیعی است که شرایط محلی و دیدگاه مردم منطقه روی امکان کاربرد راه‌حلهای پیشنهادی بسیار تأثیرگذار می‌باشد. استفاده از جوانان در تحقیقات مشارکتی، از طریق واگذار کردن نقشی فعال در بهبود جامعه و رفع مشکلات محلی، می‌تواند باعث رشد آنان شود. نباید به تحقیق مشارکتی به عنوان جایگزینی برای تمام مواردی که تحقیقات کشاورزی مرسوم در آن شکست خورده است، توجه شود؛ به دلیل اینکه:

۱) ممکن است امکان حل تمام مشکلاتی که تحقیقات کشاورزی مرسوم موفق به حل آن نشده، وجود نداشته باشد و نباید انتظار داشت که تحقیقات مشارکتی راه‌حلی برای تمام مشکلات داشته باشد.

۲) نباید برای حل تمام مشکلاتی که علم ممکن است راه‌حلی برای آن داشته باشد از تحقیق مشارکتی کشاورزی استفاده کرد. استفاده از قدرت تحقیق مشارکتی در مواردی است که شرایط محلی بر امکان کاربرد راه‌حلهای خاص مؤثرند، دانش بومی مهم است و فرآیندهای اجتماعی در اجرای برنامه تأثیرگذارند.

۳) تحقیقات کشاورزی مشارکتی هنوز جریانی غالب نیست و قسمت عمده بودجه‌ها به سمت تحقیقات کشاورزی مرسوم هدایت می‌شود. عاقلانه است که از بودجه محدود تحقیقات مشارکتی در جایی استفاده شود که انتظار بهترین تأثیر می‌رود.

پیشنهادها

■ اولین گام تحقیقات کشاورزی باید درک درست نیازها، تواناییها و شرایط موجود

کشاورزان باشد.

- در تحقیقات و ترویج کشاورزی تمام شرایط و جنبه‌های زندگی کشاورز باید مد نظر قرار گیرد و به رهیافتهای سیستمی بها داده شود.
- باید سعی شود تحقیق و عمل هر چه بیشتر یکپارچه شود و تحقیقات با توجه به شرایط واقعی انجام گردد و یادگیری همراه با تحقیق صورت گیرد.
- در تحقیقات مشارکتی باید سعی شود تا جای ممکن از تمام اقشار جامعه خصوصاً جوانان و آراء و دیدگاههای آنها استفاده شود.
- با توجه به محدودیتهای اجرای تحقیق مشارکتی باید از این نوع تحقیق بیشتر در مواردی استفاده کرد که اجرای نتایج تحقیق نیازمند فرآیندهای تغییر اجتماعی است (مانند مدیریت منابع طبیعی).
- با توجه به اهمیت تحقیقات مشارکتی باید ضمن توجه بیشتر به این نوع تحقیقات، بودجه بیشتری به آن اختصاص داد و زمینه آموزشهای لازم به محققان را فراهم کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- 1- Ashby, J. and Lilja, N. (2004), "Participatory research: does it work? evidence from participatory plant breeding". available at:
<http://www.regional.org.au/cs/2004/symposia/4/1/1589-ashbyj.htm.69k>.
- 2- Carr, A. and Wilkinson, R. (2005), "Beyond participation: boundary organization as a new space for farmers and scientists to interact". **Society and Natural Resources**. Vol. 18, No.3, PP.255-265.
- 3- Chandran, R. (1997), "Participatory research in agriculture". **Employment News**. Vol. 22, No.37, PP. 255-265.
- 4- Gaventa, J. (1998), "Participatory research in north America". available at:
<http://www.getcited.org/cits/pp/l/pub/103372858-27k>.
- 5- Horne, P.M. and Stur, W.W. (2005), "Developing agricultural solutions with smallholder farmers. How to get started with participatory approaches". available at :
<http://web.idrc.ca/es/ev-73443-201-1-DO-TOPIC.html>.
- 6- Israel, G.D. (1995), "Every wins: involving youth in community needs assessment". **Journal of Extension**. Vol.33, No.2, available at: <http://www.joe.org>.
- 7- Krasny, M. and Doyle, R. (2002), "Participatory approaches to program development and engaging youth in research". **Journal of Extension**. Vol.40, No.5, available at:
<http://www.joe.org>.
- 8- Leeuwis, C. (2003), **Communication for Rural Innovation: Rethinking Agriculture Extension**. Wageningen: Wageningen Agricultural University.
- 9- McKeen, J.; Guimaraes, T. and Wetherbe, J.C. (1994), "The relationship between user participation and user satisfaction: an investigation of four contingency factors". **MIS Quarterly**. Vol.18, No.4.
- 10- Mendoza, G.A. and Parabhu, R. (2006), "Participatory modeling and analysis for sustainable forest management: overview of soft system dynamics models and applications". **Forest Policy and Economics**. Vol.9, No.2, PP. 179-196.
- 11- Nei, G. (1997), "Farmer participation essential". available at:
<http://proquest.umi.com/login>.
- 12- Neiland, A.E.; Bennett, E. and Townsley, P. (2005), "Participatory research approach". available at:
<http://www.fmsp.org.uk/Documents/keylessons/Participatory%10Approaches.pdf>.
- 13- Neubert, D. (2000), "A new magic term is not enough. Participatory approaches in agricultural research". **Quarterly Journal of International Agriculture**. Vol.39, No.1, PP.25-50.

- 14- Powers, J.L. and Tiffany, J.S. (2006), "Engaging youth in participatory research and evaluation". **Journal of Public Health Management and Practice**. Vol.12, No.6, PP.72-87.
- 15- Probst, K.; Hagmann, J.; Becker, T. and Fernandez, M. (2000), "Developing a framework for participatory research approaches in risk prone diverse environments". available at: <http://www.uni-hohenheim.de/atsaf/down/load/iaks/probst-et-al+nrm.pdf>.
- 16- Reij, C. and Bayer, A. (2005), "Farmer innovation as entry point to participatory research and extension". available at: <http://web.idrc.ca/es/ev-73443-201-1-DO-TOPIC.html>.
- 17- Selener, D. (2005), "Defubutuibs, assumptions, characteristics & types of farmer participatory research". available at: <http://web.idrc.ca/es/ev-73443-201-1-DO-TOPIC.html>.
- 18- Sohng, S.S.L. (2005), "Participatory research approaches: some key concepts". available at: <http://web.idrc.ca/es/ev-73443-201-1-DO-TOPIC.html>.
- 19- Steeples, C. (2004), "Using action-oriented or participatory research methods for research on networked learning". available at: <http://www.shef.ac.uk/nlc2004/proceedings/symposia/symposium4/steeples.htm>.
- 20- Tilakaratna, S. (1990), "A short note on participatory research". available at: <http://www.caledonia.org.uk/research.htm>.
- 21- World Bank (2003), "Participation in agricultural extension. The World Bank participation sourcebook. AppendixII: working paper summaries". available at : <http://worldbank.org/wbi/sourcebook/sba2.htm>.
- 22- Wuest, S.B.; McCool, D.K.; Miller, B.C. and Veseth, R.J. (1999), "Development of more effective conservation farming systems through participatory on-farm research". **American Journal of Alternative Agriculture**. Vol.14, No.3, P.48.
- 23- Yercan, M. (2003), "Management turning- over and participatory management of irrigation schemes: a case study of the Gediz River Basin in Turkey". **Agricultural Water Management**. No.62, PP.205-214.